

ТЕХНОЛОГІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ

УДК 378.14:371.13

О. Б. Проценко
ORCID iD 0000-0001-5046-854X

ІННОВАЦІЙНІ ЛЕКЦІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАГІСТРІВ

Автором розкриваються особливості організації та проведення інноваційних лекцій в процесі професійної підготовки магістрів. Обґрунтовано доцільність використання інноваційних лекцій в освітньому процесі вищого навчального закладу, схарактеризовано умови організації та проведення інноваційних лекцій, виділено переваги впровадження інноваційних лекцій у процес професійної підготовки майбутніх викладачів вищого навчального закладу в умовах магістратури.

Ключові слова: інноваційна лекція; інтерактивні технології; професійна підготовка.

Вступ. Розвиток сучасної вищої школи України обумовлюється новими вимогами до підготовки майбутніх викладачів вищого навчального закладу в умовах магістратури, а саме: підготовкою фахівців, здатних швидко реагувати на виклики часу, адаптуватися до змін в інформаційному суспільстві, впроваджувати інноваційні технології в освітній процес, розвивати процеси самості, прагнути до співпраці і взаємодії у житті і професійній діяльності, орієнтуватися на навчання упродовж життя. Тому актуальною постає проблема вдосконалення форм організації навчання у вищому навчальному закладі. Це, в першу чергу, стосується лекції, котра не може залишатися тільки інформаційною та монологічною, а має стати інноваційною, що передбачає активну й інтерактивну роботу студентів, їх співпрацю з викладачем, творчий пошук.

Нові завдання вимагають від викладачів впроваджувати інтерактивні методики з включенням рольових ігор, різноманітних тренінгових вправ. Нові підходи у викладанні дисциплін педагогічного циклу сприяють формуванню толерантної поведінки сучасного викладача вищої школи, потреби і готовності до конструктивного діалогу з людьми, незалежно від їх національної, соціальної та релігійної приналежності, поглядів, свідомості, мислення та поведінки. Викладач має змогу допомогти магістрові у процесі становлення своєї національної ідентичності, яка відбувається в постійній трансгресії, поглибити знання для розуміння складної історії свого народу, а також зламати стереотипи, упередження щодо розвитку культур інших народів (П'ятакова Г., 2014, с. 133).

Дослідженню проблеми впровадження інновацій в освіті присвячені наукові роботи бага-

тьох вітчизняних вчених. Так, особливості використання інноваційних педагогічних технологій вивчаються І. М. Дичківською, Л. І. Даниленко, Е. Ф. Паламарчук. С. О. Сисоева розглядає ефективні інтерактивні технології, що можуть впроваджуватися у навчання дорослих; О. І. Пометун, Л. В. Пироженко, Г. І. Коберник визначають основні види інтерактивних технологій. Приклади інноваційних лекцій наводить Л. І. Медвідь, М. В. Артюшина. Однак залишається недостатньо розкритим питання щодо проведення інноваційних лекцій у процесі професійної підготовки майбутніх викладачів вищого навчального закладу.

Метою статті є розкрити особливості організації та проведення інноваційної лекції під час професійної підготовки майбутніх викладачів вищого навчального закладу.

Особливості організації та проведення інноваційної лекції. Зростання комунікаційних можливостей студентів, коли знаходження і опрацювання будь-якої інформації не є проблемою, цінність безпосереднього спілкування із викладачем залишається досить вагомою, зумовлює необхідність лекції як форми організації навчання. Однак, для успішної реалізації таких функцій сама лекція має оновитись, набути сучасного характеру.

На лекціях доцільно використовувати такі технології, які:

- дозволяють організувати самостійну роботу студентів з опрацювання теоретичного матеріалу, оскільки саме діяльність сприяє інтенсивному розвитку особистості, причому перевага має надаватись творчій, дослідницькій діяльності;
- є технологіями роботи з інформацією, забезпечують її критичне осмислення, оскільки саме робота з інформацією є ключовою ознакою

сучасної лекції, а критичне мислення є ключовою інноваційною властивістю особистості;

- ґрунтуються на інтенсивній міжособистісній взаємодії суб'єктів навчання, оскільки саме взаємодія виступає потужним стимулом прояву і розвитку творчості (Артюшина М. В.).

У ході аналізу науково-педагогічної літератури (С. О. Сисоєва, М. В. Артюшина, О. І. Пометун, І. В. Радченко тощо), ми констатували, що вище зазначеним вимогам відповідають інноваційні лекції, які визначаються як форма організації навчання, що забезпечує інтенсивний обмін інформацією, досвідом між тими, хто навчається, і викладачем, заохочує активну розумову діяльність студентів та сприяє розвитку їх творчих властивостей. Ключовою ознакою інноваційної лекції є інтерактивність – інтенсивна взаємодія між її учасниками. Сучасні інформаційно-технічні засоби стають атрибутами інноваційної лекції лише тоді, коли сприяють ефективності такої взаємодії, створюють інноваційне освітнє середовище.

До інноваційних лекцій можна віднести такі: проблемна лекція, лекція-брейнстормінг («мозкова атака»), лекція-прес-конференція, лекція-брифінг, лекція з використанням інтелект-карт тощо (Медвідь Л.).

Розглянемо детальніше виділені нами види лекцій.

Проблемна лекція припускає постановку проблемних ситуацій, запитань і задач. Проблемна ситуація полягає в описі деяких складних, суперечливих обставин, що вимагає активної пізнавальної діяльності тих, хто навчається, для її правильної оцінки й вирішення. Проблемне запитання містить в собі діалектичне протиріччя і вимагає для відповіді не відтворення відомих знань, а роздумів, порівнянь, пошуку, набуття нових знань чи використання отриманих раніше. Запитання, що стимулюють мислення, починаються з таких питальних слів чи словосполучень: «чому», «навіщо», «як це пояснити», «як це зрозуміти», «як це довести». Проблемна задача на відміну від проблемного запитання містить додаткову інформацію і за необхідності деякі орієнтири пошуку її вирішення.

С. О. Сисоєва виділяє чотири рівні проблемності поставлених на лекції завдань (Сисоєва С. О., 2011, с. 198-200):

1. перший рівень характеризується тим, що викладач сам створює проблемну ситуацію, а студенти залучаються до пошуку і висунення гіпотез, знаходження шляхів вирішення проблеми;

2. на другому рівні проблему формулює сам викладач або вона виникає безпосередньо при обговоренні навчального матеріалу, але вирішується під час спільної роботи студентів і викладача;

3. третій рівень принципово відрізняється від перших двох, оскільки роль викладача і студентів розмежовуються. Педагог тільки формулює проблему, а студенти самі її вирішують;

4. на четвертому рівні педагог вже не формулює проблему в «готовому вигляді». Студенти самі знаходять і формулюють проблему, висувують гіпотези, обґрунтовують її вирішення.

На думку М. В. Артюшиної, проблемна лекція складається з таких етапів: 1) вступ; 2) постановка проблеми, 3) аналіз проблеми, її розподіл на підпроблеми, задачі, питання; 4) виклад власної позиції, підходів, способів рішення; 5) узагальнення, висновки. У вступі слід захопити увагу аудиторії, привернути увагу до проблеми. На етапі постановки проблеми слід показати її актуальність, проаналізувати суперечності, окремі труднощі, сконструювати загальну дилему. Етап аналізу проблеми припускає чітке виділення переліку труднощів, задач, запитань, розкриття їх значущості. Виклад власної позиції, підходів, способів вирішення припускає показ і порівняння наявних підходів, позицій і способів вирішення проблеми. Етап узагальнення, висновків – потребує концентрації уваги аудиторії на головному, резюмування викладеного. Проблемна технологія навчання та її використання на проблемній лекції не тільки покращує засвоєння навчального матеріалу студентами, а й сприяє їх активізації, розвитку мислення, забезпечує зв'язок теорії з практичним життям тощо (Артюшина М. В.).

Саме так організовується і такий вид проблемної лекції, як *лекція-брейнстормінг* («мозкова атака»). Використовуючи те, що на лекціях, як правило, є декілька груп, створюються команди, які за певний час повинні надати свій варіант вирішення проблеми. Викладач слідкує не тільки за правильністю відповіді, але й за аргументацією, а в разі необхідності – сам дає розгорнутий коментар, який фіксується студентами (Пометун О. І., 2004).

Піком проблемного навчання стає використання евристичних методів, тобто викладач, готуючись до лекції, підбирає й komponує навчальний матеріал таким чином, щоб студенти самостійно виокремили з нього проблему і на семінарському занятті продемонстрували власні варіанти її вирішення.

Проблемність є невід'ємною рисою педагогічного процесу. Однак проблемним є не будь-яке заняття. Все залежить від того, яка сукупність методів і організаційних форм, властивих проблемному навчанню, використовується на занятті (Сисоєва С. О., 2011, с. 200).

Одним із видів інноваційної лекції можна назвати лекцію-прес-конференцію. Відповідно до вимог до цього виду лекцій, на початку заняття студенти мають задавати лектору питання у письмовій формі, які лектор протягом декількох хвилин аналізує і дає змістовні відповіді, які повинні бути сформовані у зв'язний текст. При достатньо високому рівні підготовленості аудиторії висвітлення питань може відбуватися за участю найсильніших студентів, які займають місце поруч з викладачем. Завершуючи лекцію, викладач робить підсумкову оцінку

запитань, як відображення знань та зацікавленість студентів.

Слід зазначити, що під час і після лекцій виникають питання в аудиторії, що нерідко призводить до самостійного виду роботи лектора. Це означає, що можна говорити про право на існування особливої активної форми: *лекції-брифінгу*. Така лекція складається з короткого (15 – 20 хвилин) повідомлення лектора і його відповідей на питання студентів (45 – 60 хвилин). Принципово нових елементів методики лекція-брифінг не пропонує, але при підготовці необхідно особливо ретельно продумати зміст і форму вступного повідомлення. Воно повинно бути інформативним, зрозумілим, коротким, композиційно завершеним. Виступів студентів при цьому не передбачається. Методична структура лекції-брифінгу може виглядати так: повідомлення лектора – питання студентів – відповіді лектора (Туркот Т. І., 2011, с. 223).

У підготовці майбутніх викладачів вищого навчального закладу з метою розвитку особистості студентів слід впроваджувати технологію розвитку критичного мислення. В структурі лекційного заняття, проведеного з використанням цієї технології, припускається три стадії:

1. стадія «виклику», на якій викладач актуалізує наявні в студентів знання, фіксує їх увагу на проблемі, що розглядається, стимулює інтерес до її вивчення;

2. стадія осмислення, на якій викладається нова навчальна інформація та використовується комплекс інтелектуальних завдань з її критичного опрацювання;

3. стадія рефлексії, на якій студенти здійснюють аналіз не стільки змісту, скільки самого процесу засвоєння нового (Артюшина М. В.).

На стадії «виклику» після ознайомлення студентів з темою лекції та її основними питаннями викладач надає їм письмове завдання, що не вимагає багато часу на виконання (не більш 10 хв.), яке виконується студентами індивідуально чи в парах, а потім обговорюється з одночасною фіксацією результатів колективного пошуку на дошці. Ці завдання актуалізують наявні знання студентів, сприяють використанню відомостей з інших дисциплін, стимулюють звертання до життєвого досвіду. В якості таких завдань пропонуються: складання простого кластера (графічна побудова слів-асоціацій) на ключове поняття, що підводить до самостійного формулювання визначення цього поняття, тлумаченню нового терміна; заповнення таблиці «ПМЦ» («Плюс, мінус, цікаво») – використовується для формулювання питань, які виникають щодо вирішення певної проблеми (Красинська Л. Ф., 2011, с. 100-101).

На стадії осмислення викладач розкриває зміст теми, використовуючи при цьому різноманітні засоби наочності. Для активізації мислення студентів під час викладу нового матеріалу також надається

система завдань на прояв аналітичних здібностей, порівняння, узагальнення, продукування творчих ідей, формулювання висновків. Такими завданнями можуть бути: створення складного кластеру – систематизованого набору понять, термінів, які записуються у вигляді ієрархії; заповнення порівняльної концептуальної таблиці для порівняльного аналізу явищ, наукових теорій, що вивчаються, їх оцінки за самостійно визначеними критеріями.

У якості етапу рефлексії автор пропонує використати на завершенні лекції оперативний «зворотний зв'язок», коли студенти можуть в усній чи письмовій формі задати викладачам запитання з теми, що вивчається чи дати емоційну оцінку лекції (Артюшина М. В.).

У зв'язку зі збільшенням обсягу навчального матеріалу, що викликано збільшенням потоку інформації у сучасному суспільстві, запам'ятовувати нові факти стає все важче. Якщо отримані знання були занотовані у звичайному вигляді (лінійно), мозку доводиться просто заносити цю інформацію у пам'ять. Але набагато простіше мозку оперувати з великим блоком інформації, якщо ці дані пов'язані певним асоціативним рядом.

Виділимо такі основні недоліки лінійного запису інформації:

1. Записану інформацію важко запам'ятати і ще важче відновити в пам'яті. Це відбувається через візуальну монотонність тексту – однакові літери, слова, абзаци.

2. У великому конспекті важко виділити щось основне. Навіть записуючи інформацію виникає необхідність виділити ключові слова, поняття підкресленням, кольором, шрифтом тощо – тобто, присвоїти їм певне графічне маркування.

3. Час при веденні об'ємного конспекту використовується нераціонально. Зазвичай ми записуємо багато зайвої інформації, через деякий час перечитуємо багато зайвого, знову витрачаючи час, щоб знайти основні поняття певної теми.

Беручи до уваги визначені недоліки лінійного запису інформації, Т. Бьюзен запропонував метод, який допоможе систематизувати та узагальнити отримані знання, закріпити уміння та навички. Таким методом став майндмеппінг або використання інтелект карт (Черній М., 2012, с. 87).

Майндмеппінг – це досить новий метод формування інтелект карт, техніка зручного запису та систематизації інформації. Інтелект-карта (англ. mind map - карта пам'яті, думок; ментальна карта) – це діаграма, на якій відображають слова, ідеї, завдання, або інші елементи, розташовані радіально (від «радіант» – «точка небесної сфери, з якої ніби виходять видимі шляхи тіл з однаково напрямленими швидкостями» – аналог асоціативного мислення) навколо основного слова або ідеї. Іншими словами інтелект-карта – це схема, призначена для візуалізації інформації.

Головна особливість інтелект-карт полягає в тому, що їх окремі елементи пов'язуються головним чином асоціативними зв'язками, найбільш звичними для людського мислення і пам'яті. Не випадково багато прийомів мнемоніки будуються саме на асоціаціях. Ще одне застосування класичних інтелект-карт – фіксація результатів «мозкового штурму» – добре відомого способу вирішення різних завдань. Використовуються для генерування, відображення, структурування та класифікації ідей, і в якості допоміжного засобу під час навчання, організації, розв'язання проблем, прийняття рішень та написання документів (Радченко І.).

Традиційна інтелект-карта на аркуші паперу складається з декількох основних елементів. У центрі розташовується опис головної мети або поставленої проблеми. Зазвичай вона полягає в зображенні певної геометричної фігури – наприклад, овалу або прямокутника. Від цього центрального елемента виходять гілки до першого рівня розділів карти.

Зазвичай це головні аспекти поставленої задачі. Від цих розділів малюються гілки до більш дрібних підрозділів. Всі елементи позначаються ключовими словами, різними символами і короткими описами. Розділи і підрозділи рекомендується розташовувати навколо центральної теми. Потім їх можна зв'язувати в потрібному порядку відповідно до логіки подальшого міркування.

До переваг використання інтелект-карт на лекціях можна віднести такі:

1. Інтелект-карти ідеально підходять для використання у вищих навчальних закладах, активно залучати студентів до творчого мислення, організаційного вирішення проблем. Гнучкість інтелект-карт дозволяє розглядати будь-яку тему або питання, вони можуть використовуватися для всього потоку, групи або індивідуально. Можливості інтелект-карт дозволяють: поліпшити пам'ять, нагадати факти, слова і образи; генерувати ідеї; надихнути на пошук рішення; продемонструвати концепції і діаграми; аналізувати результати або події; підсумовувати інформацію; організувати взаємодію між студентами в груповій роботі або ролевих іграх (Баловсяк М., 2006).

2. Інтелект-карти привертають увагу аудиторії, тим самим роблячи її сприйнятливою і готовою до співпраці.

3. Лекційний матеріал на основі інтелект-карт є гнучким, його легко пристосовувати до умов, що змінюються. У час стрімких змін і розвитку всіх сфер життя викладач повинен легко і без значних витрат часу вносити корективи до своїх лекцій.

Оскільки інтелект-карти ілюструють лише інформацію, що безпосередньо стосується предмета лекції, студенти краще засвоюють матеріал. На відміну від лінійного тексту, інтелект-карти не тільки зберігають факти, але і демонструють взаємозв'язки між ними, тим самим забезпечуючи

глибше розуміння предмета студентами. Фізичний обсяг лекційного матеріалу викладача значно зменшується (Черній М., 2012, с. 88-89).

4. Одним з найефективніших застосувань, які знаходять інтелект-карти у викладацькій діяльності, є підготовка на їх основі лекцій. Лекцію у формі інтелект-карти набагато легше підготувати, ніж написати її лінійний варіант; крім того, вона надає як викладачу, так і студенту велику перевагу в тому, що весь зміст лекції виявляється структурованим та наочним. Таку лекцію легко піддати ревізії з метою оновлення інформації в ній, а її хороші мнемонічні якості означають, що короткого часу перед самою лекцією виявляється достатньо, щоб відновити в пам'яті весь її зміст. Оскільки рівень знань лектора, як правило, зростає, одна і та ж інтелект-карта, використовувана з року в рік, здатна сприяти розробці лекції, зовсім не схожої на попередню. Лекції від цього тільки виграють, позбавляючись відомого свого недоліку, коли читаються з року в рік без яких-небудь змін. Вони також виграють і в тому, що стають цікавішими як для викладача, так і для студентів.

Як змістовно-структурна основа лекції інтелект-карта дозволяє викладачеві забезпечувати належний баланс між імпровізованою мовою, з одного боку, і ясною і добре структурованою презентацією – з іншого. Це забезпечує точне дотримання часових рамок лекції (Радченко І.).

Отже, впровадження інтелект-карт в освітній процес дозволить раціоналізувати і оптимізувати організацію і проведення лекційного заняття.

Слід зауважити, що інноваційні лекції від традиційних відрізняються не тільки умовами проведення, але й зміною ролі викладача. У процесі організації інноваційної лекції лектор консультує студентів, відслідковує та аналізує результати їхнього тестування, переглядає питання, які надійшли від студентів. За результатами такої підготовчої роботи він коригує зміст наступної лекції, планує форму її проведення. Під час самої лекції викладач організовує активне обговорення студентами питань лекції, надає можливість їм виступити з доповненнями, поділитися цікавою інформацією, знайденою під час підготовки до лекції.

Висновки. На основі теоретичного аналізу та практичного досвіду проведення інноваційних лекцій, слід ще раз відмітити значущість таких форм організації освітнього процесу для реалізації принципів інноваційної освіти та підвищення ефективності лекцій і відповідно якості підготовки майбутніх фахівців. Проведення інноваційних лекцій сприятиме формуванню критичного мислення магістрів, прояву їх творчості, розвитку пізнавальних здібностей, вмінню знаходити компроміси у вирішенні проблемних ситуацій в групі, самостійності в організації власної траєкторії професійного розвитку.

Література

1. **Артюшина М. В.** Інноваційні технології навчання та можливості їх використання у сучасних лекціях ВНЗ [Електронний ресурс] / М. В. Артюшина. – Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/.../ст_Артюшина_in_техн_навч.pdf
2. **Баловсяк Н.** Мозговая картография. Электронные карты идей / Н. Баловсяк // ЧИП.Ru. – 2006. – № 1. – С. 134 – 137.
3. **Красинская Л. Ф.** Учимся учить по-новому, или о неиспользованных возможностях лекции / Л. Ф. Красинская // Высшее образование в России. – 2011. – № 2. – С. 98 – 103.
4. **Медвідь Л.** Інноваційні технології у вищому навчальному економічному закладі: інноваційна лекція та контактне заняття [Електронний ресурс] / Л. Медвідь. – Режим доступу: <http://oldconf.peasmo.org.ua/node/3212>
5. **Пометун О. І.** Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К.: А.С.К., 2004. – 192 с.
6. **П'ятакова Г.** Педагогічна підготовка магістрів-філологів у Львівському університеті в контексті трансресійних змін / Г. П'ятакова // Prace naukowe Akademii im. Jana Dlugosza w Czestochowie. – 2014. – С. 133–143. DOI: 10.16926/gru.2014.16.08.
7. **Радченко І.** Технології concept mapping та mind mapping у контексті інформаційно-дидактичного середовища [Електронний ресурс] / І. Радченко. – Режим доступу: library.udpu.org.ua/library_files/probl_such_vchutela/2010/1/visnuk_13.pdf
8. **Сисоєва С. О.** Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник / С. О. Сисоєва. – К.: ВД «ЕКМО», 2011. – 320 с.
9. **Туркот Т. І.** Педагогіка вищої школи : навчальний посібник / Т. І. Туркот. – К. : Кондор, 2011. – 628 с.
10. **Черній М.** Карти знань як засіб збільшення ефективності засвоєння навчального матеріалу учнями та їх застосування за допомогою веб-сервісів / М. Черній // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2012. – № 6 (Ч. 1). С. 87 – 94.

Проценко Е. Б. ИННОВАЦИОННЫЕ ЛЕКЦИИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ МАГИСТРОВ

Автором раскрываются особенности организации и проведения инновационных лекций в процессе профессиональной подготовки магистров. Обоснована целесообразность использования инновационных лекций в образовательном процессе высшего учебного заведения; охарактеризованы условия организации и проведения инновационных лекций; выделены преимущества использования инновационных лекций в процессе профессиональной подготовки будущих преподавателей в условиях магистратуры.

Ключевые слова: инновационная лекция; интерактивные технологии; профессиональная подготовка.

Protsenko O. INNOVATIVE LECTURES IN MASTERS' PROFESSIONAL TRAINING

In the focus of the article are the organizational peculiarities of innovative lectures while professional training of future higher education teachers. The Masters' professional training is aimed to train the specialists, who respond to challenges, adapt to information society, seek for cooperation and interactions. In this context the problem of forms and training methods' improvement in higher educational establishments is especially actual. The author regards «innovative lecture» as a form of training aimed to provide intensive exchange of information and experience between the students and the teacher, encourage students' mental activity and help students develop their creative abilities. Interactivity is viewed as the key feature of an innovative lecture being described it as intensive interaction between its members. The demand for the use of innovative technologies is grounded on the following theses: delivering innovative lectures is supposed to involve students' critical thinking, their creativity, cognitive skills development, the ability to compromise while solving problem situations in the group, autonomy in developing their own professional paths. Innovative lectures include a problem lecture, a lecture-brainstorming, a lecture-press conference, a lecture-briefing, a lecture with intelligence cards. In the article an attempt is made to disclose the conditions for organization and delivering the abovementioned innovative lectures, highlight the advantages of innovative lectures while professional training of future higher education teachers. In the focus of the article is using of intelligence cards, that provides schemes for the visualization of information. The intelligence cards permit to structure lecture, to demonstrate the information, to follow timeframe of the classes, to facilitate memorization of educational material.

Key words: innovative lecture; interactive technologies; professional training.

Рецензенти

Сисоєва С. О. – д. пед. н., проф., чл.-коресп. НАПН України,
Мачинська Н. І. – д. пед. н., доц.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2015

Прийнято до друку 22.10.2015